

## SÜMÜK DAMAĞIN MORFOMETRİK PARAMETRLƏRİNİN YAŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ ONLARIN KƏLLƏNİN ÜZ HİSSƏSİ İLƏ QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Babazadə K.Ş.

Azərbaycan Tibb Universiteti. İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası.  
Bakı, Azərbaycan

Nəşr tarixi: Oktyabr 2020

\*Əlaqə üçün məlumatlar: AZE 1106, Bakı, E.Babayev küçəsi 18, mən. 41. Elektron poçt: drkamala90@gmail.com

**İşin məqsədi.** Tədqiqat işinin məqsədi müxtəlif yaş dövrlərində sümük damağın morfometrik parametrlərinin yaş xüsusiyyətlərini və əldə olunan nəticələrin kəllənin üz hissəsi ilə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənməkdən ibarət olmuşdur. **Material və metodlar.** Tədqiqatda kraniometrik, morfometrik və variasion-statistik müayinə üsullarından istifadə etməklə 120 pasportlaşdırılmış yaşlı insan kəlləsi öyrənilmişdir.

**Nəticələr.** Ahıl dövründə I yetkinlik dövrü ilə müqayisədə sümük damağın uzunluğu statistik cəhətdən (15,4%) azalır və orta hesabla  $40,2 \pm 0,6$ mm-ə bərabər olur ( $p < 0,001$ ). Eni isə köpək dişləri səviyyəsində uyğun olaraq 10,6% ( $23,6 \pm 0,5$ mm), 2-ci kiçik azı dişləri səviyyəsində 12,8% ( $32,9 \pm 0,6$ mm), 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində isə 9,3% azalaraq  $42,0 \pm 0,6$ mm-ə çatır. Kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafə 12,3% ( $39,0 \pm 0,6$ mm), kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsü və damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti uyğun olaraq 9,3% və 9,0% azalaraq  $38,4 \pm 0,5$ mm və  $28,7 \pm 0,4$ mm-ə bərabər olur. Müəyyən olunmuşdur ki, sümük damağın uzunluğunun, eninin, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsünün və damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti statistik cəhətdən nəzərəcərpacaq dərəcədə yaş xüsusiyyətlərinə malikdir. Aşkar olunmuşdur ki, onun eni eurenlərdə, uzunluğu isə leptenlərdə statistik cəhətdən daha yüksək göstəriciyə malikdir. Bu zaman kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri (sağda və solda) və kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasının birləşdirən xəttin ölçüsü eurenlərdə azaldığı halda, damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin və kəsici-damaq üçbucağının sahəsi artır.

*Açar sözlər: Sümük damaq, kraniometriya, morfometriya, kəllə*

## AGE-RELATED FEATURES OF THE MORPHOMETRIC PARAMETERS OF THE BONE PALATE AND THEIR RELATIONSHIP WITH THE FACIAL SKULL

Babazadə K.Sh.

Azerbaijan Medical University. Department of Human Anatomy and Medical Terminology.  
Baku, Azerbaijan

Publication date: Oktober 2020

\*Contact information: AZ 1106 Baku, E.Babayev str.18, apartment 41. E-mail: drkamala90@gmail.com

**Aim.** The aim of the study was to study the age-related characteristics of the morphometric parameters of the bone palate and their relationship with the facial part of the skull.

**Materials and methods.** For this purpose, 120 passported adult skulls were examined using craniometric, morphometric and variation statistical methods.

**Results.** In old age, compared to the first period of adulthood, the length of the bone palate statistically decreases (15.4%) and is  $40.2 \pm 0.6$  mm ( $p < 0.001$ ). At the same time, the width of bone palate, at the level of canines 10.6% ( $23.6 \pm 0.5$ mm), at the level of second premolars 12.8% ( $32.9 \pm 0.6$ mm) and at the level of second molars 9.3% decreasing is equal to  $42.0 \pm 0.6$ mm. The distance from incisive foramen to the greater palatine foramen is 12.3 % ( $39.0 \pm 0.6$ mm). The distance from incisive foramen to the middle of a line connecting greater palatine foramen and distance between greater palatine foramen accordingly decreasing, was equal  $38.4 \pm 0.5$ mm and  $28.7 \pm 0.4$ mm. The distance from incisive foramen to the greater palatine foramen is 12.3 % ( $39.0 \pm 0.6$ mm). The distance from incisive foramen to the middle of a line connecting greater palatine foramen and distance between greater palatine foramen accordingly decreasing, was equal  $38.4 \pm 0.5$ mm and  $28.7 \pm 0.4$ mm. Thus, the study of the morphometric parameters of the bone palate at different ages showed that its length, width and the distance between the incisive and greater palatine foramen, middle of the line connecting to the distance between the greater palatine foramens have significant age features. It was found that its width was statistically width in the euren and its length in the lepton. In this case, the

distance from the incisive foramen to the greater palatine foramen and the distance from the greater palatine foramen to the middle of the line connecting the greater palatine foramen at euren decreases, and the distance between greater palatine foramen and the area of the incisive-palatine triangle increases.

*Keywords: Bone palate, craniometry, morphometry, skull.*

**Giriş.** Antropometrik tədqiqatların nəticələri göstərir ki, üz-çənə sistemində aşkar olunan anomaliyaların inkişafı və həmin problemin vaxtında aşkar olunaraq müasir tələblərə uyğun şəkildə həlli bu gün də öz aktuallığını saxlayaraq antropoloqlar və klinisistlər qarşısında bir sıra vəzifələr qoyur [1,2,3,4,5,16]. Həmin vəzifələrdən biri də üz-çənə sisteminin vacib elementlərindən hesab olunan sümük damağın (SD) morfometrik parametrlərinin yaş xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi olsa da, mövcud problem həm də əldə olunan nəticələrinin kəllənin müxtəlif formaları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi şəraitində həll oluna bilər [7,8,9,10].

**İşin məqsədi.** Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq müxtəlif yaş dövrlərində sümük damağın morfometrik parametrlərinin yaş xüsusiyyətlərini və əldə olunan nəticələrin kəllənin üz hissəsi ilə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənməyi qarşımıza məqsəd qoyduq.

**Material və metodlar.** Tədqiqat obyektini kimi ATU-nun İnsan anatomiya və tibbi terminologiya kafedrasının fundamental muzeyində saxlanılan və müxtəlif yaş dövrlərini (I, II yetkinlik və ahl) əhatə edən pasportlaşdırılmış 120 insan kəlləsindən istifadə olunmuşdur. Əldə olunan nəticələri düzgün təhlil etmək üçün 1965-ci ildə Moskva şəhərində keçirilən və yaş morfologiyası, fiziologiyası və biokimyasının problemlərinə həsr olunmuş VII Ümumittifaq konfransında qəbul olunmuş yaş dövrlərindən istifadə olunmuşdur. İşin gedişi zamanı kraniometrik, morfometrik və variasion-statistik üsullardan istifadə olunmuşdur [11,12].

Kraniometrik və morfometrik metodlardan istifadə etməklə kəllənin üz hissəsinin hündürlüyü və eni, damağın uzunluğu, eni, köpək dişləri, 2-ci kiçik və 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində alveol çıxıntılarının daxili

kənarının ortası ilə tən orta tikiş arasındakı məsafə, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsü və damağı böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti öyrənilmişdir. Ölçmələr millimetrik bölgüləri olan yoğun pərgardan və 0,01mm bölgüləri olan ştangenpərgardan, eləcə də ölçmə zamanı daha etibarlı alət hesab edilən sürüşən pərgardan istifadə olunmuşdur. SD üzərində ölçmələri apararkən standart kraniometrik nöqtələrlə yanaşı, həm də təcrübi təbabət üçün əhəmiyyəti olan qeyri - standart nöqtələrdən də istifadə olunmuşdur. SD-nin eni 3 müxtəlif yerdə: köpək dişlərin, ikinci kiçik azı dişlərin və ikinci böyük azı dişlərin alveollarının daxili kənarlarının ortası arasında ölçülmüşdür.

**Tədqiqatın nəticələri və onların müzakirəsi.** SD-nin yaş xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqatın nəticələri göstərdi ki, I yetkinlik dövründə sümük damağın uzunluğu orta hesabla  $47,6 \pm 1,1$  mm təşkil edir. Bu göstəricinin qiyməti II yetkinlik dövründə 8,5% dəfə azalaraq  $43,5 \pm 0,9$  mm, ahl dövründə isə birinci yaş qrupu ilə müqayisədə statistik cəhətdən nəzərəcarpacaq dərəcədə azalır (15,4%) və orta hesabla  $40,2 \pm 0,6$  mm-ə bərabər olur ( $p_1 < 0,001$ ). SD-nin eninin xətti ölçülərinin müxtəlif yaş dövrlərində morfometrik parametrləri aşağıdakı kimidir; tədqiq olunan anatomik törəmənin eni I yetkinlik dövründə köpək dişləri səviyyəsində orta hesabla  $26,4 \pm 0,6$  mm, ahl dövründə isə I və II yetkinlik dövrləri ilə müqayisədə uyğun olaraq 10,6% və 7,1% azalaraq  $23,6 \pm 0,5$  mm təşkil edir ( $p_1 < 0,001$ ). Bu göstəricinin qiyməti I yetkinlik dövründə 2-ci kiçik azı dişləri səviyyəsində  $37,7 \pm 0,6$  mm olub, ahl dövründə əhəmiyyətli dərəcədə azalaraq (12,8%)  $32,9 \pm 0,6$  mm, 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində I yet-

kinlik yaş dövründə  $46,3 \pm 0,6$  mm, II yetkinlik dövründə  $43,9 \pm 0,5$  mm, ahl dövründə isə birinci yaş qrupu ilə müqayisədə 9,3% azalaraq  $42,0 \pm 0,6$  mm-ə bərabər olur.

Təqdim olunan səviyyələrdə SD-nin simmetrikliliyini müəyyən-ləşdirmək məqsədilə apardığımız tədqiqatın nəticələri köpək dişləri, 2-ci kiçik və 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində alveol çıxıntılarının daxili kənarının ortası ilə tən orta tikiş arasındakı məsafənin hər iki tərəfdə statistik cəhətdən əhəmiyyətli dərəcədə yaş xüsusiyyətlərinə malik olduğunu göstərdi. Belə ki, I yetkinlik dövründə köpək dişləri səviyyəsində alveol çıxıntılarının daxili kənarının ortası ilə tən orta tikiş arasındakı məsafənin qiyməti sağda  $16,3 \pm 0,4$  mm, solda  $15,8 \pm 0,3$  mm, 2-ci kiçik azı dişləri səviyyəsində uyğun olaraq  $18,7 \pm 0,3$  mm və  $18,8 \pm 0,4$  mm, 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində isə  $22,7 \pm 0,3$  mm və  $23,0 \pm 0,3$  mm təşkil edir. Bu göstəricinin qiyməti II yetkinlik dövründə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməyə də, ahl dövründə bütün səviyyələrdə I yetkinlik dövrünə nisbətən statistik cəhətdən nəzərəcarpacaq dərəcədə azalaraq ( $p_1 < 0,001$ ) köpək dişləri səviyyəsində  $14,2 \pm 0,2$  mm və  $13,9 \pm 0,3$  mm, 2-ci kiçik azı dişləri səviyyəsində  $17,0 \pm 0,3$  mm və  $17,1 \pm 0,3$  mm, 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində isə  $21,1 \pm 0,4$  mm və  $21,2 \pm 0,4$  mm-ə bərabər olur.

Müxtəlif yaş dövrlərində kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsü və damağı böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti də maraqlıdır. Belə ki, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti I yetkinlik dövründə sağ tərəfdə orta hesabla  $44,4 \pm 0,6$  mm, sol tərəfdə isə  $44,1 \pm 0,5$  mm təşkil edir. Bu parametrin qiyməti ahl dövründə özündən əvvəlki yaş qruplarına nisbətən 12,3% ( $p_1 < 0,001$ ) və 10,2% ( $p_2 < 0,001$ ) azalaraq orta hesabla  $39,0 \pm 0,6$  mm və  $39,6 \pm 0,6$  mm-ə bərabər olur. I yetkinlik dövründə kəsici dəliklə damağın böyük dəlik-

ləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsü  $42,3 \pm 0,7$  mm, damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti isə  $31,7 \pm 0,4$  mm olub, II yetkinlik dövründə uyğun olaraq  $40,1 \pm 0,4$  mm və  $29,9 \pm 0,3$  mm təşkil edir. Həmin parametrlərin qiyməti ahl dövründə birinci yaş qrupu ilə müqayisədə 9,0% və 9,3% ( $p_1 < 0,001$ ) azalaraq orta hesabla  $38,4 \pm 0,5$  mm və  $28,7 \pm 0,4$  mm-ə bərabər olur.

Beləliklə, SD-nin morfometrik parametrlərinin yaş xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqatın nəticələri onun uzunluğunun, eninin, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsünün və damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiymətinin nəzərəcarpacaq dərəcədə yaş xüsusiyyətlərinə malik olduğunu göstərdi.

Təcrübi təbabətdə SD-nin morfometrik parametrlərinin kəllənin müxtəlif formaları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin böyük əhəmiyyəti olduğundan həmin parametrlərin öyrənilməsinə məqsədəuyğun hesab etdik. Bu hal xüsusilə kəllənin üz hissəsi üçün daha çox səciyyəvidir. Çünki SD-nin formalaşmasında üz kəlləsinin rolu yüksəkdir.

Beləliklə, morfometrik tədqiqatların nəticələri göstərdi ki, leptonlarda SD-nin uzunluğu orta hesabla  $45,2 \pm 1,1$  mm olduğu halda, eurenlarda 10,7% azalır və  $40,4 \pm 1,1$  mm təşkil edir ( $p_1 < 0,01$ ). Eni isə leptonlarda köpək dişləri səviyyəsində orta hesabla  $23,6 \pm 0,5$  mm, 2-ci kiçik azı dişləri səviyyəsində  $34,1,6 \pm 0,8$  mm, 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində isə 17,%% artaraq  $41,3 \pm 0,6$  mm-ə çatır. Göründüyü kimi sümük damağın eni müxtəlif səviyyələrdə müxtəlifdir. Belə ki, adı çəkilən törəmənin eni leptonlarda ikinci kiçik azı dişləri səviyyəsində özündən əvvəlki göstəriciyə nisbətən 10,5mm, ikinci böyük azı dişləri səviyyəsində isə birinci parametrlə müqayisədə 17,7mm, ikinci ilə müqayisədə isə 7,2mm artıqdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, sümük damağın

eninin göstəriciləri mezen və eurenlərdə də öndən arxaya doğru nəzərəcarpacaq dərəcədə artır.

Mezenlərdə bu göstəricinin qiyməti leptenlərlə müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqlənməyə eurenlərdə statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərqlər aşkar olundu. SD-nin eni eurenlərdə leptenlərlə müqayisədə köpək dişləri səviyyəsində 17,2% artaraq  $27,6 \pm 1,0$ mm, ikinci kiçik azı dişləri səviyyəsində 9,7% artaraq  $36,7 \pm 0,9$ mm, ikinci böyük azı dişləri səviyyəsində isə 13,2% artaraq  $46,8 \pm 1,0$ mm-ə bərabər olur ( $p < 0,001$ ). Eyni qaydada eurenlə mezenlər arasında müqayisə aparsaq hər iki qrup arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərqin olduğunu aşkar etmiş olarıq ( $p_2 < 0,001$ ).

Üz kəlləsinin müxtəlif formalarında təqdim olunan səviyyələrdə SD-nin simmetrikliliyini müəyyənləşdirmək məqsədilə apardığımız tədqiqatın nəticələri köpək dişləri, 2-ci kiçik və 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində alveol çıxıntıların daxili kənarının ortası ilə tən orta tikiş arasındakı məsafənin eurenlərlə lepten və mezenlər arasındakı müqayisəsi statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərqin olduğunu göstərdi. Əldə olunan nəticələrə görə tədqiq olunan parametrlərin qiyməti leptenlərdə köpək dişləri səviyyəsində sağda  $14,4 \pm 0,4$ mm, solda  $14,1 \pm 0,4$ mm, uyğun olaraq 2-ci kiçik azı dişləri səviyyəsində  $17,0 \pm 0,4$ mm və  $17,1 \pm 0,3$ mm, 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində isə  $20,8 \pm 0,4$ mm və  $21,0 \pm 0,3$ mm təşkil edir. Həmin parametrlərin orta qiyməti eurenlərdə leptenlərlə müqayisədə hər iki tərəfdə 11,2-14,0% arasında artaraq köpək dişləri səviyyəsində  $16,2 \pm 0,6$ mm və  $16,0 \pm 0,5$ mm, 2-ci kiçik azı dişləri səviyyəsində  $19,3 \pm 0,4$ mm və  $19,0 \pm 0,5$ mm, 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində isə  $23,2 \pm 0,5$ mm və  $23,6 \pm 0,5$ mm təşkil edir. Bu fərqi eurenlərlə mezenlər arasında da müşahidə etmək mümkündür.

Kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri (sağda və solda), kəsici dəliklə damağın böyük

dəlikləri arasındakı məsafənin ortasının birləşdirən xəttin ölçüsü, damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin və kəsici-damaq üçbucağının sahəsinin eurenlərlə leptenlər arasındakı müqayisəsi həmin göstəricilərin statistik cəhətdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndiyini göstərdi. Belə ki, leptenlərdə kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti köpək dişləri səviyyəsində sağda  $42,8 \pm 0,6$ mm, solda  $42,5 \pm 0,6$ mm, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsü  $41,0 \pm 0,6$ mm, damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti isə  $28,5 \pm 0,4$ mm, kəsici-damaq üçbucağının sahəsi isə  $601,4 \pm 5,1$ mm<sup>2</sup>-ə bərabərdir. Eurenlərdə kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti (sağda  $39,6 \pm 0,7$ mm, solda  $40,3 \pm 0,8$ mm) 7,6% və 7,8%, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsü ( $38,8 \pm 0,7$ mm) 5,3% azaldığı halda, damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti ( $31,7 \pm 0,6$ mm) 11,0%, kəsici-damaq üçbucağının sahəsi ( $631,3 \pm 8,7$ mm<sup>2</sup>) isə 5,0% artır. Həmin müqayisəni mezenlərlə leptenlər, eləcə də eurenlərlə mezenlər arasında aparıldıqda statistik cəhətdən nəzərəcarpacaq fərq aşkar olunmadı.

Beləliklə, SD-nin morfometrik parametrlərinin kəllənin üz hissəsinin formaları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqatın nəticələri mezen və leptenlər arasında tədqiq olunan törəmənin uzunluğunun və müxtəlif səviyyələrdəki eninin göstəriciləri arasında elə bir statistik fərqin olmadığını göstərdi. Lakin eurenlərlə lepten və mezenlər arasındakı müqayisəli təhlil hər iki qonşu qrupun morfometrik parametrləri arasında nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqin olduğunu göstərdi. Eyni fikirləri müxtəlif səviyyələrdə sümük damağın simmetrikliliyini müəyyənləşdirmək məqsədilə apardığımız tədqiqatın nəticələri üçün də söyləmək olar.

Kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri (sağda və solda), kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasının birləşdirən xəttin ölçüsü eurenlərdə azalsa da, damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin və kəsici-damaq üçbucağının sahəsi artır.

A.A.Semenova (2016) [10], kraniometrik tədqiqatlarla müəyyən etmişdir ki, tam diş sistemi salınan, hissəvi və tam adentiya əng sümüyündə SD-nin eni (köpək, 2-ci kiçik və 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində), uzunluğu və kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafə uyğun olaraq azaldığı halda, bizim materialda həmin parametrlərlə yanaşı həm də kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsü və damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafə də azalaraq SD-nin nəzərəcarpacaq dərəcədə yaş xüsusiyyətlərinə malik olduğunu göstərir. Q.A. Lukina (2009) [8], əldə etdiyi nəticələrə əsaslanaraq bütün səviyyələrdə SD-nin eni ilə almacıq diametri, uzunluğu ilə üzün tam hündürlüyü arasında qarşılıqlı əlaqənin olduğunu göstərmişdir. A.A.Semenova (2016) [10], SD-nin eninin köpək, 2-ci kiçik və 2-ci böyük azı dişləri səviyyəsində eurenlərdə, uzunluğunun isə leptenlərdə daha çox fərqləndiyini göstərir. Bizim tədqiqat nəticələri isə həmin törəmənin eninin mezen və leptenlərlə müqayisədə eurenlərdə, uzunluğunun isə eurenlərlə müqayisədə leptenlərdə statistik cəhətdən daha fərqli olduğunu göstərdi. Kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri (sağda və solda), kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasının birləşdirən xəttin ölçüsü damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin və kəsici-damaq üçbucağının sahəsi üçün isə statistik fərqi yalnız eurenlərlə leptenlər arasında görmək olur. L.B.Muzurova və b. (2013) [9], kişi və qadın kəllələrində sümük damağın eninin əksər hallarda kiçik azı dişlər səviyyəsində azalmasını, böyük azı dişlər səviyyəsində isə çox az hallarda artmasını müşahidə etmişlər. Bizim tədqiqat işi isə

sümük damağın parametrlərinin yaş xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə həsr olunduğu üçün bu halı müşahidə etmək mümkün olmadı.

**Yekun.** Beləliklə, kraniometrik və morfometrik tədqiqatlarla müəyyən olunmuşdur ki, SD-nin uzunluğunun, eninin, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri, kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasını birləşdirən xəttin ölçüsünün və damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti statistik cəhətdən nəzərəcarpacaq dərəcədə yaş xüsusiyyətlərinə malikdir. Əldə olunan nəticələr göstərdi ki, SD-nin eni eurenlərdə, uzunluğu isə leptenlərdə statistik cəhətdən daha yüksək göstəriciyə olur. Kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri (sağda və solda), kəsici dəliklə damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin ortasının birləşdirən xəttin ölçüsü azaldığı halda, damağın böyük dəlikləri arasındakı məsafənin qiyməti və kəsici-damaq üçbucağının sahəsi artır.

**Maliyyə mənbəyi:** Yoxdur.

#### Ədəbiyyat siyahısı.

1. Гайворонский, И.В. Анатомическое обоснование имплантации искусственных опор зубных протезов при полной адентии / И.В.Гайворонский, М.Г.Гайворонская, А.К.Иорданишвили [и др.] // Вестник Российской Военно-медицинской академии, – Санкт-Петербург: – 2014. №1, – с.142-146.
2. Невская, В.В. Обоснование алгоритма ведения пациентов, пользующихся съемными протезами при частичном отсутствии зубов / В.В.Невская, А.Ю.Малый, К.А.Морозов [и др.] // Стоматология, – Москва: – 2011. № 2, – с.53-56.
3. Нунахов Н.Р. Морфометрические особенности верхней челюсти и использование их при имплантационных операциях: / автореферат диссертации кандидата медицинских наук / – Москва, 2011. – 24 с.
4. Сперанский, В.С. Основы медицинской краниологии / В.С.Сперанский – Москва: Медицина, – 1988. – 288с.
5. Moreira Rda, S., Nico, L., Tomita, N. Oral

- health conditions among the elderly in Southeastern Sao Paulo State // J. Appl. Oral Sci., – 2009, 17(3), – p.170-178
6. *Dias-da-Costa, J., Galli, R., Oliveira, E.* Prevalencia de capacidade mastigatoria insatisfatoria e fatores associados em idosos brasileiros // Cad. Saude Publica, – 2010. 26(1), – p.79-88.
7. *Икрамов В.Б.* Изменчивость и ассиметрия альвеолярной дуги верхней челюсти // – Луганск: Український журнал клінічної та лабораторної медицини, – 2013. № 3, – с.102 -105.
8. *Лукина, Г.А.* Индивидуально-топологическая изменчивость половой диморфизм неба в связи с формой головы: / автореферат диссертации кандидата медицинских наук )/ – Саратов, 2009. – 28с.
9. *Музурова, Л.В., Соловьева, М.В., Шелудько, С.Н.* Варианты изменчивости ширины зубной дуги верхней челюсти взрослых людей // БМИК: Бюллетен медицинской интернет-конференции, – 2013. № 5, – с.927
10. *Семенова, А.А.* Вариантная анатомия и морфометрические характеристики небно-альвеолярного комплекса у взрослого человека: / автореферат диссертации кандидата медицинских наук )/ – Москва, 2016. – 20с.
11. *Алексеев, В.П.* Краниометрия. Методика антропологических исследований / В.П. Алексеев, Г.Ф. Дебеч – Москва: Наука, – 1964, – 127с.
12. *Лакин, Г.Ф.* Биометрия / Г.Ф.Лакин – Москва: Высшая школа, – 1990. – 352с.